

J. E. VAN DER WIELEN

Gevangenvoort overleefde reeks sloopplannen

De Haagse Gevangenvoort vormt samen met de Ridderzaal een van de oudste 'overheidsopdrachten' in ons land. Floris de Vijfde liet de poort aanvankelijk bouwen als Voorpoort voor de Ridderzaal. Later kreeg de poort de functie van gevangenis. Oudeindredacteur J. E. van der Wielen ging voor Heemschut de geschiedenis van dit gebouw na.

Tower (Londen), Gevangenvoort (Den Haag) en Bastille (Parijs), in deze historische volgorde, zijn gevangnissen, die eeuwenlang tot op de dag van heden, in grote mate publieke belangstelling trekken. We behoeven er niet omheen te gaan, de mens blijkt altijd aangetrokken te zijn tot het bijwonen van executies of het bezichtigen van de methoden, waarop vroeger gevangenen gehuisvest werden en heel vaak op gruwelijke wijze gemarteld. En laten we er niet omheen draaien, martelingen zijn in onze moderne wereld nog steeds aan de orde van de dag en in sommige opzichten nauwelijks verschillend van die uit de tijd van onze vroege voorouders.

Het merkwaardige is, dat geen van de drie genoemde historische gevangnissen aanvankelijk dienst deden als zodanig. De Bastille werd in 1369 gebouwd en in de 16de eeuw wel eens als gevangenis gebruikt. Pas in de 17de eeuw kreeg de Bas-

tille de nadrukkelijke bestemming van gevangenis. *Voltaire* is één van de historische beroemdheden, die er gevangenis heeft gezeten. Met de bouw van de *Tower*, als onderdeel van het verdedigingsstelsel van Londen, werd in 1081 door *Willem de Veroveraar* begonnen en deed al vrij spoedig dienst als staatsgevangenis.

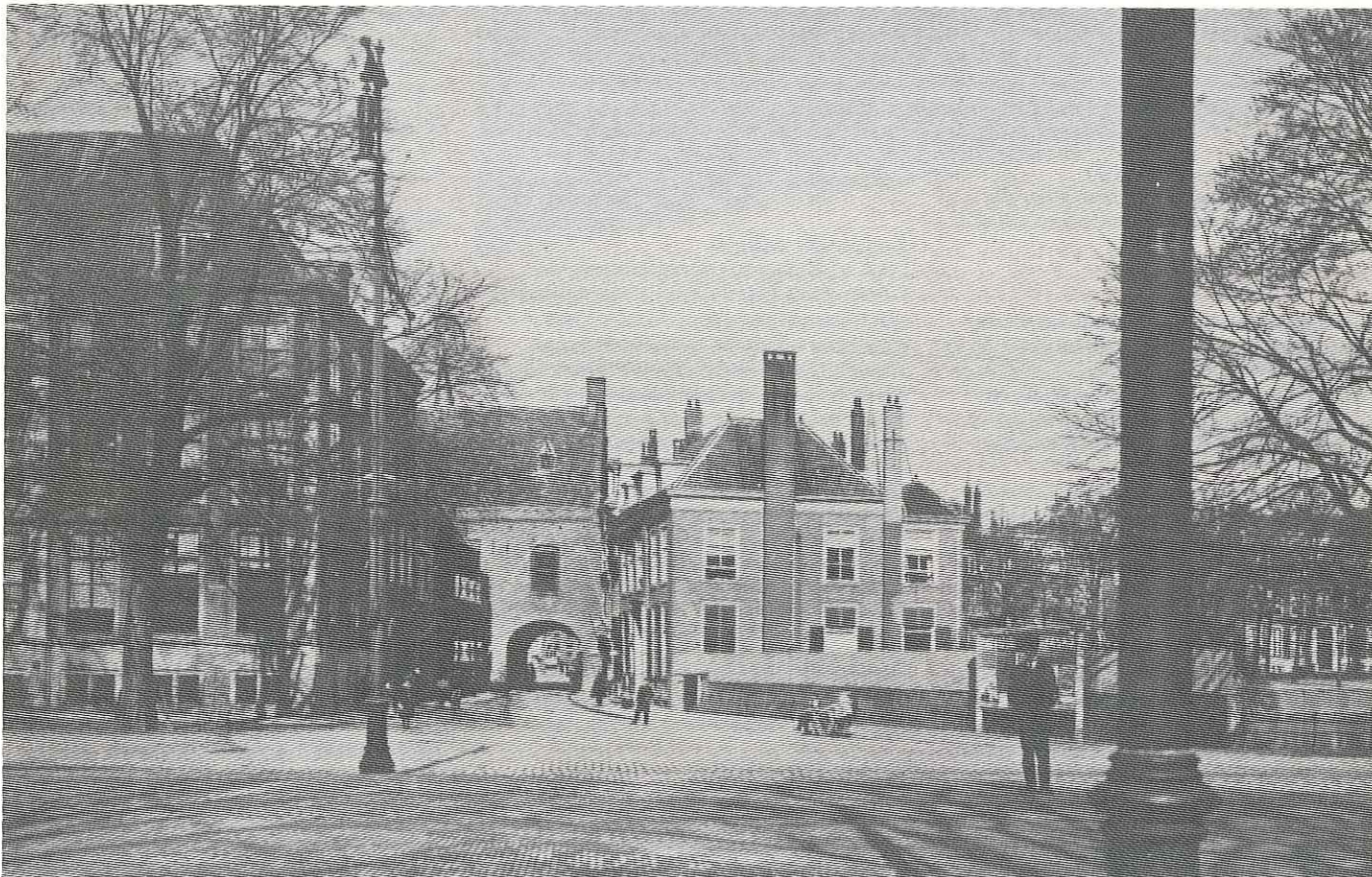
Pas later gevangenis

De Gevangenvoort maakte oorspronkelijk deel uit van het complex van de grafelijke *Ridderzaal* (jachtslot), waarvan de bouw omstreeks 1250 door graaf *Willem II* is begonnen, maar in feite was het diens zoon, *Floris V*, die in 1280 opdracht gaf tot de bouw van het gebouw, dat nu als *Ridderzaal* te boek staat. Het grafelijke binnenhof is niet opgezet als een verdedigde veste, maar het kreeg wel versterkte poorten, zoals de *Stadhouderspoort*, die nog steeds toegang geeft tot het *Buitenhof* en de *Voorpoort* (*Gevangenvoort*), de verbinding tus-

sen *Buitenhof* en *Plaats*. Wanneer precies met de bouw van de *Voorpoort* is begonnen, hebben de historici tot nu toe niet kunnen vaststellen, maar men zal het stichtingstijdstip ergens tussen het eind van de 13de en het begin van de 14de eeuw moeten zoeken. In de *Graventijd* heette de buitenste poort volledig: *De Voorpoort van den Hove*. In het begin van de 15de eeuw werd deze *Voorpoort* als gevangenis in gebruik genomen. In die tijd stond de *Voorpoort* als *des Graven steen* bekend. Ze diende tot bewaring van lieden, die zich aan een ernstig misdrijf hadden schuldig gemaakt, waarvan de berechting de graaf zichzelf had voorbehouden. Tot die misdrijven behoorden o.a. *moord, ree- of raarroof, 'vrouwenkragt' en muntvervalsing en schending van het grafelijk jachtrecht*. Maar ook lieden, die zich niet aan hun financiële verplichtingen hielden, werden in de *Voorpoort* opgesloten. Bekende figuren uit de vaderlandse geschiedenis, die in De *Gevangenvoort* werden vastgehouden en gemarteld, zijn de ex-pastoor *Jan de Bakker*, de oudste zoon van *Johan van Oldenbarnevelt* (*Reinier van Groenevelt*), ritmeester *Buat*, *Jacob van der Graeff* en *Cornelis de Witt*. Hun vonnissen werden voltrokken op de *Plaats*, in de onmiddellijke omgeving van de *Gevangenvoort*, bekend als het *Groene Zoodje*. *Jan de Bakker* werd daar levend verbrand, *Van Groenevelt* werd er onthoofd, evenals *Buat*. Het lot, dat de gebroeders *De Witt* ondergingen is genoegzaam bekend en behoeft hier dus niet nader te worden beschreven.

Zomin als het jaar vast staat, waarin de *Gevangenvoort* is gebouwd, zomin is de bouwmeester ervan bekend. Dit laatste

Het Buitenhof en de Gevangenvoort in 1922.

geldt trouwens ook voor de Ridderzaal. Voor de bouw werd een geel-rode baksteen gebruikt en maar betrekkelijk weinig natuursteen. Dit laatste materiaal moest van verre worden aangevoerd en was uit dien hoofde kostbaar. Er werd ook toen al op de duiten gelet!

Behalve een betrekkelijk groot aantal cellen, waarvan er overigens thans niet zoveel meer over zijn, bevatte de Gevangenpoort nog enige grotere ruimten, zoals de Ridderkamer, de Witte of gijzelkamer, een treurkamer, een 'iser'-kamer, zo genoemd naar de in de loop der jaren in het venster aangebrachte ijzeren spijlen, 'n vrouwenkamer, zelfs een 'craemkamer', poortkamers en dienstvertrekken en onder de grond de zgn. pijnkelder, waar in onze moderne opvattingen de gruwelijkste martelingen werden toegepast. Boven de poort, aan de zijde van de Plaats, bevindt zich een fraai wapen, met de rode *Leeuw* op gouden veld en de *Hollandse Leeuw* op een gouden schild.

Ontsnappingen

Uit het voorgaande blijkt, wat overigens niet te verwonderen is, dat de Gevangenpoort vaak het toneel van gruwelijke toestanden is geweest. Maar in de talrijke studies, die aan de geschiedenis van de grafelijke gevangenis zijn gewijd, komen ook verhalen voor over ontsnappingen. In *Die Haghe* (1906) doet *Jhr. G. C. Calkoen* daarover boeiende verhalen. In april 1667 ontvluchtte een zekere *Johan Cuijper*, een koopman, in... een boekenkist! Die kist was het eigendom van een zekere *Keijser*; die kist had de bijzondere belangstelling van *Cuijper* gewekt. Hij ging er enkele malen, slechts in hemd gekleed in liggen. Toen hij vernam, dat de eigenaar van de kist geld nodig had, wist hij deze te bewegen hem de kist voor 36 gulden en 9 stuivers te verkopen. Aan de kist maakte *Cuijper* een touwtje vast, zo dat hij in de kist liggende, het deksel zelf zou kunnen openen. Met behulp van *Emmetje*, dienstbode van de cipier, en een kruier, werd de kist naar buiten gebracht. In herberg *De Snoek* (Spuistraat) kwam *Cuijper* uit de kist en verdween naar *Vianen*.

In het voorjaar van 1675 wist *Abraham Wicquefort*, gezant van *Polen* en *Brunswijk*, eveneens met behulp van een dienstmeisje te ontsnappen. *Wicquefort* had haar duizend rijksdaalders als beloning beloofd, maar hij kwam die belofte niet na. Het arme kind werd later gepakt en veroordeeld tot strenge geseling en tot opsluiting in een tuchthuis voor de tijd van zes jaar.

In het *Algemeen Rijksarchief* zijn nog tal van andere omstandige verhalen over ontsnappingen te vinden, maar bij de gedane vermeldingen moeten we het laten. Wel nog even aandacht voor een andere gebeurtenis: een bruiloft. In 1790 zat in de Gevangenpoort een gewezen vaandrig *Jacob Ed. Witte* gevangen, wegens landverraad. Voor het sluiten van het huwelijk mocht *Witte* zijn gevangenis niet verlaten. Het huwelijk met *Maria van Zuilekom* werd dan ook 'met de handschoen' voltrokken, maar daarna kwam de jonge bruid met enige vrienden naar de Gevangenpoort. In de kamer, waar *Witte* gevangen zat, hadden de cipier en zijn vrouw een feestdis

aangericht. Het moet er daarbij vrolijk zijn toegegaan. Korte tijd later werd *Witte* uit zijn gevangenschap ontslagen.

In de Franse tijd was het 'aanbod' van gevangenen zo groot, dat naar andere ruimte moest worden omgezien. Die vond men in het *Mauritshuis*! In 1828 kwam voor de Gevangenpoort een eind aan de bestemming van gevangenis.

Van sloop gered

Tot 1923 werd het stadsgezicht, waarin de Gevangenpoort zich bevindt, sterk bepaald door de bebouwde omgeving, waarvan alleen de zijde, gaande van Plaats naar Buitenhof, deels behouden is gebleven. Op dit punt aangekomen, dient het Heemschut-aspect aan de orde te worden gesteld. De gemeente 's-Gravenhage en de regering hebben zich in de loop van de 19de en de 20ste eeuw lang niet altijd bekommerd om het behoud van het historisch gebouwde. Vooral het gemeentebestuur heeft zich vaak, al te vaak, aan sloop schuldig gemaakt.

Al vrijwel direct, nadat de Gevangenpoort haar bestemming als gevangenis had verloren, gingen er stemmen op deze 'schandplek in de vaderlandse geschiedenis' te verwijderen.

Nog vóór in 1849 eventuele sloop in de Tweede Kamer aan de orde werd gesteld, waren er al schriften, waarin voor sloop werd gepleit. Het was *Groen van Prinsterer*, die in genoemd jaar door 'edele drijver' bewogen de Gevangenpoort verdelgd wenste te zien. Maar hij kreeg een uiterst deskundige opponent in de figuur van de toenmalige griffier van de Kamer, *mr. D. Veegens*, die notabene in de aloude *Vereniging Oefening kweekt kennis* de anti-revolutionaire staatsman verweet, *evenals Alva. uit haat tegen de vrijheidsmin onzer vadersen het laatste spoor van de Brusselse woning, waarin het Verbond der edelen was gesloten deed verdwijnen*, de herinnering aan de Gevangenpoort als schandvlek in de vaderlandse geschiedenis te willen verwijderen.

Veegens was niet de enige, die zich tegen sloping verzette. Met succes mogen we wel zeggen, want in 1853 kwam op voordracht van de ministers *Thorbecke* (Binnenlandse Zaken) en *Van Bosse* (Financiën) een Koninklijk Besluit tot stand, waarbij de Gevangenpoort werd overgedragen aan *Het Departement van Binnenlandse Zaken*, om 'door hetzelfde als historisch gedenkteken, te worden beheerd en onderhouden'.

Het voordien verwaarloosde en vervuilde gebouw, werd in behoorlijke staat gebracht en er werd een conciërge aangeesteld. Deze was gehouden in een register de namen van de bezoekers vast te leggen. Ondanks het feit, dat de Gevangenpoort dus tot 'monument' was verklaard, ondernamen leden van de aan de overzijde (aan de kant van de Hofvijver) gelegen *Sociëteit de Place Royale* een poging, om zo mogelijk in samenwerking met het gemeentebestuur aan het Rijk te verzoeken de Gevangenpoort toch af te breken. Gelukkig werd deze suggestie met grote meerderheid verworpen. Intussen is het niet onaardig te vermelden, dat diezelfde sociëteit in het eerste kwartaal van de 20ste eeuw zelf aan sloop ten prooi viel.

Een nieuwe aanval op de Gevangenpoort werd – wederom in de Tweede Kamer – in 1867 gedaan. Het ging niet door, maar in de *Vereniging tot beoefening van de geschiedenis der stad 's-Gravenhage*, die om advies was gevraagd, bleek een meerderheid in de sloop geen bezwaar te zien. Later is dit standpunt – uiteraard terecht – gewijzigd. In 1870 kwam eventuele sloop wederom aan de orde, maar zo verklaarde *mr. G. M. van der Linden* 'uit de monumentale geschiedenis van een land mag men, evenmin als uit de geschreven historie, eene bladzijde scheuren, omdat er soms iets opstaat wat niet mooi is'.

In zijn beroemd geworden 'Holland op zijn smalst' schreef *Victor de Stuers*: 'Op grond van (een) luisterrijk gierigaardsstelsel is b.v. de Gevangenpoort te 's-Gravenhage gedurende dertig jaren volkomen verwaarloosd, niettegenstaande een Koninklijk Besluit het tot nationaal monument had verklaard'. Mede dank zij *De Stuers*' invloed in de Gevangenpoort toen een echt nationaal museum geworden, waarin niet alleen het eigen marteltuig is ondergebracht, maar ook uit andere oude gevangenis martelwerktuigen verzameld werden. De bouwkundige toestand van de oude Voorpoort is daarbij hersteld, al is bij de restauratie wel het een en ander gewijzigd en verdwenen.

Opnieuw bedreigd in 1905

In 1905 gingen zowaar weer stemmen op om de Gevangenpoort op te ruimen. Zulks om aan de verkeerseisen te voldoen. Toen ging het niet door, maar nauwelijks 15 jaar later werd de Gevangenpoort opnieuw in haar voortbestaan bedreigd. Niemand minder dan *Berlage* had hierin min of meer de hand. Hij was o.m. de ontwerper van een nieuwe verbinding tussen Plaats en Buitenhof, in het verlengde van wat nu de Hofweg heet. Een hevige woorden- en pennestrijd leefde op met het uiteindelijke resultaat, dat de Poort behouden mocht blijven, maar dat de overzijde (Hofvijverkant) mét de eerder genoemde sociëteit de *Place Royale* volledig werd gesloopt, waarmee een typisch stuk historisch Den Haag verloren ging. De aanleg van de nieuwe verkeersweg, *Vijverdam* genoemd, had afgezien van de sloopplannen, nog een bijzonder aspect. Voor de aanleg van de nieuwe verkeersweg had men een stuk van de *Hofvijver* nodig. Maar de *Hofvijver* is staatseigendom en de regering voelde er aanvankelijk niets voor een deel van de *Hofvijver* te doen dempen. Uiteindelijk zijn gemeentebestuur en rijksoverheid tot overeenstemming gekomen, ook wat de Gevangenpoort betreft. Door de aanleg van de nieuwe verkeersweg moest de Gevangenpoort tegen het verkeersgeweld worden beschermd. Daarom werd tegen het oude monument een tweede, veel kleinere poort gebouwd; een wansmakelijke oplossing, waaraan na betrekkelijk korte tijd weer een eind kwam. Er werd een soort steunbeer tegenaan gebouwd. Met de vermelding van dit feit, zouden we dit historische overzicht over de Gevangenpoort willen beëindigen, echter niet zonder de aantekening, dat hier slechts een zeer globaal overzicht is gegeven van de geschiedenis van een van Nederlands oudste monumenten. ■